

Oponentský posudek disertační práce Tomáše Krále

Disertační práce Tomáše Krále představuje první českou a první českou teologickou monografii o Polányim a zaplňuje tak podstatnou mezeru v české odborné literatuře (a snímá tak z oponenta, který na Polányiho, v zahraniční literatuře standardně citovaného autora, v českém prostředí upozornil, commitment takovou práci sám napsat). Práce je důležitým příspěvkem v oblasti náboženské epistemologie. Práce naplňuje smysl doktorandského studia i v tom, že přispívá k vytváření teologické školy rozvíjením podnětů, které doktorand načerpal od svých zdejších vyučujících. Práce je inovativní v tom, že propojuje diskusi ve filosofii vědy s fundamentálně teologickou a biblistickou problematikou.

V první části, napsané svižně a čtivě, autor představuje Polányiho epistemologii a její vliv v teologii. Jedná se o nelehký úkol, k jehož naplnění autor postupně dozrál spolu s rostoucím vhladem do Polányiho díla – jako vyučující jsem mohl sledovat jeho zrání v podobě stále jasnějších výkladů tohoto tématu pro studenty v rámci různých seminářů.

V této části je vcelku podrobně představen i Polányiho život, autor se však nevěnoval dvěma podle mého soudu klíčovými epizodám: Jednak obhajobě disertace, v níž Polányi objevil dodnes platné poznatky pro teorii plynů, ale zdůvodnění této teorie bylo zcela chybné a Polányi u obhajoby řekl, že zdůvodnění je vzhledem k objevu samostatnou a sekundární záležitostí (tedy již rozlišení kontextu objevu a kontextu jeho zdůvodnění, přičemž metodologie nevede k objevu, ale slouží sekundárně jeho zdůvodnění) – Einstein údajně prohlásil, že profesor v Budapešti, který práci přijal, musel být úplný ... A druhá epizoda, kdy Polányi pojal podezření, že i Einsteinův objev relativity neměl ony vědecké důvody, které se objevují v učebnicích, a Einstein přiznal, že původně skutečně šlo o bláznivý nápad, když se nudil při poslechu přednášky. Odtud se myslím odvíjí Polányiho podezření, že klasická epistemologie je racionálnější než faktický proces poznání.

Autor sice zdůrazňuje, že jeho cílem nebyla komparace s jinými přístupy, ale u Polányim kritizovaných přístupů mohl zmínit, o čí koncepci jde – a celkově mohl zasadit Polányiho epistemologii do poválečné zlomové diskuse v teorii vědy, kde bylo kritických reakcí na „standardní“ epistemologii více. Zmínění diskuse citelně chybí např. u pojmu „podkladová (angl. foundational use)“, který je spojen s dlouholetými debatami o tzv. fundacionalismu. Takto výklad připomíná mapu Domažlicka z normalizačních let, kde bylo všechno pravdivé, pouze od Čerchova dál jen žlutá barva... S Polányim řečeno, fokální pohled bez subsidiárního zohlednění vztahů objektu k celému percepčnímu poli. Navržené zkušební otázky SZZk ale dávají doktorandovi příležitost Polányiho vztah k diskusi ve filosofii vědy naznačit.

Na závěr výkladu o Moleskim bych očekával nějaké vyrovnání s jeho námitkami vůči Polányimu, plus nějaký závěr celé první kapitoly. Ani další kapitoly nemají aspoň krátké shrnutí, k čemu autor došel.

V druhé části práce se autor zabývá biblickou epistemologií.

Autor disertace dle svých vlastních slov pojal biblické odkazy jako ilustrativní (ve shodě se svým pochopením Polányiho výrazu illuminative). Nachází u biblických autorů paralely polányiovské epistemologie, a podle mě právem. Zdá se mi však škoda, že se netázal také na jejich vlastní epistemologii a neuvedl ji do dialogu s Polányiho epistemologií (případně kriticky zhodnotil Polányiho pochopení uvedených textů), což by byl jistě mohl, protože podle mých informací původně psal o biblické epistemologii a až v závěrečné fázi položil důraz na Polányiho koncepci. V případě, že by tak byl učinil, bylo by jistě osvětlující, kdyby si byl položil otázku samotného významu slova poznání (a jeho sémantického pole) v biblických knihách a odlišností např. u Jana a Pavla, u nichž obou nějak poznání už souvisí i s významem, jaký má později slovo gnose (soteriologický význam poznání). U apoštola Pavla by navíc v 1. listě Korintským asi nebyla klíčová ani tak doktorandem upřednostněná první, jako spíše druhá kapitola (duch člověka jako jediný poznávající, co je v člověku, a Duch Boží jako jediný, kdo poznává, co je v Bohu a zjevil nám to - stejně tak by u správného poukázání na význam přebývání v Janově epistemologii vedle přebývání učedníků s Ježíšem uviděl i epistemologický význam přebývání Syna v Otcově klíně; nehledě na klasické místo o Kristu jako světle, které osvětluje každého člověka) a kap. 8: „Jestliže si někdo myslí, že něco už plně poznal, ten ještě nepoznal tak, jak je třeba. Kdo však miluje Boha, je od něho poznán.“ Podobně vztah lásky a poznání, vztah lásky a plození u Jana. Některé věci oponentovi nebyly jasné: Proč se v souvislosti s Janem mluví o procesu objevu?

4.4 KONTAKT S REALITOU JAKO FORMA PŘEBÝVÁNÍ - není to spíše opačně, Přebývání jako forma kontaktu s realitou?

Autor aplikuje Polányiho epistemologii na teologické téma, ale nezabývá se otázkou, o níž jinak polányiologové diskutují, že totiž Polányi využil náboženské pojmy pro přírodovědeckou epistemologii, ale vůči jejímu vlastnímu, teologickému užití zůstal zjevně skeptický, zdá se, jako by ji bral spíše metaforicky – takže nakonec lze v jeho rámci říci, že se přírodovědecká realita zjevuje, ale zda se Někdo reálně zjevuje při náboženském zjevování, to jako by Polányi nechával otevřené, třebaže by to bylo důležité například z hlediska přirozeného poznání jako svého druhu analogia entis.

V textu je velmi mnoho redundance, nebylo nutno opakovat výklad z předchozích kapitol při jejich rozvíjení – jedná se o celé pasáže textu. Výklad ve 3.3 je v kontextu asi zcela zbytečný. Zatímco v první části práce je čtenář zahrnován novými informacemi, v dalším textu jej provází stálý pocit déjà vu.

Jedinou problematickou částí je z hlediska oponenta Závěr. Ten je shrnutím Polányiho přínosu, nikoli shrnutím přínosu autora disertace. Proto je třeba, aby v rámci obhajoby disertace kandidát jasně formuloval, jaké cíle si v práci kladl a jak se mu podařilo je naplnit, k jakým novým závěrům dospěl, jaký praktický význam tyto závěry mají a jaké vidí možnosti a úkoly dalšího bádání.

Autor, který otevírá novou tematiku, stojí před problémem vytváření nové slovní zásoby, což je v případě Polányiho problém velký, neboť jde o autora téměř nepřeložitelného. Předmětem diskuse při obhajobě tak mohou být kandidátovy pokusy pojmy přeložit či naopak rozhodnutí je nepřeložit, vytvořit kalk či počestit anglický výraz. Z hlediska oponenta je například k diskusi, když autor přeložil subsidiary slovem odvozený, třebaže dále správně vykládá smysl tohoto slova u Polányiho a k tomuto výkladu se tento slovníkový překlad nehodí, spíše je třeba konzultovat odborné užití, kde se v češtině mluví například o fokálním a holistickém kognitivním stylu, tedy o poznání zaměřeném na objekt a poznání zaměřeném na celé percepční pole a vztahy objektu v tomto poli. Zřejmě je nejlepší jen obě slova počestit. Naopak přeložit by asi bylo lepší autorem počestěné výrazy jako observace, revelatorní události, propozice. Problematické je „Boží sebeobjevení“ (angl. selfdisclosure) aj. Spojení „fokální ohnisko“ je pleonasmus. K diskusi jsou i autorovy výrazy „spojitý smysl“ „zanícené poznání“ (passionate) „příznačnost“ a „vůle poznávaného objektu“.

Stylisticky je práce napsána velmi dobře, následující nedostatky jsou spíše dokladem oponentovy pozorné četby:

Anakoluty, kontaminace:

rozdíl mezi Newmanovým závazkem vůči katolické dogmatice a Polányiho příklonu k Tillichově protestantské teologii
v závislosti na perspektivě, s jakou na jeho existenci poznávající pohlíží jako druhým pólem tohoto dialogu
pod úhlem pohledu vlastního tomuto kulturnímu rámci
námitky se však zdají do určité míry jako neadekvátní
jejíž hlavním jmenovatelem

Třináctá kapitola je proto navozena s údivem nad neschopností pohanů poznat Boha
se totiž zdá výše navrhovaná vědecká metodologie jako příliš úzká

Udivující jsou některé předložkové vazby:

o roli autority na vědecký výzkum

s parafrází na Polányiho výrok
výklad otevírá s odvoláním
Za třetí příklad uvádí
není odhalován s pomocí nového zkušenostního poznání,“ uzavírá
Polányi, ale „s pomocí nové vize,
vize vůči realitě

Nejasné věty:

vytváří tak její komplementární pojetí, na straně druhé přihlíží k tématu
role víry v kognitivním procesu jakožto nejvýznamnějšímu tématu co do sporu o
relevanci náboženského poznání.

Je to tedy víra vyjádřená formou vědeckého názoru (resp. dogmatu chápaného
jako obecně přijatý vědecký názor), která pomáhá orientovat pozornost
vůči tomu, co může být považováno za důkaz a co by mělo být spíše odmítnuto.
snaha o jistotu pravdivého poznání pod vlivem filosofické skepse vede
paradoxně až k nihilismu, vědeckému materialismu a etickému relativismu,
které působí na matoucí pojetí pravdy

Jako většina příslušníků jeho generace má doktorand problém s užíváním
zájmena svůj a zálibu v „otázce po (po tom)“ - Otázka po náboženském poznání
- ptá se po způsobu jejich řešení - Odpovídá spíše na otázku po tom, co a jakým
způsobem se stalo - otázka po pojetí teologie - otevírá otázku
po možnosti a podmínkách
(ve většině uvedených příkladů je asi lépe předložku vypustit)

Bohužel je v textu i několik hrubek:

Chetovy synové

jevy neexistují sami o sobě,

vyjádření Ježíšovi naprosté jedinečnosti

A pár dalších drobností: Výraz šnaps do disertace nepatří, Budapešť se skloňuje
podle vzoru kost, Richard Nieburh – možná překlep, ale chybně i pod čarou,
sekulární židé – určitě velké písmeno, jde zde o národnost, ne o víru.

Formulace “prubířský kámen, který roztrhne to, co neodpovídá našemu
teoretickému porozumění světu“ ukazuje, že doktorand netuší, jaká je funkce
tohoto kamene.

Udivilo mě i připsání údajně Anselmových přístupů a výroků již Augustinovi
(věřím, abych pochopil; „Augustinův teologický princip víry usilující o
porozumění“) a formulace „pod Mamreovým dubem“.

Závěr:

Kritické výhrady nemění nic na tom, že práce je kvalitní a **autor prokázal zralost pro udělení doktorského titulu v oboru teologie.**

Práce by si zasloužila vydat tiskem, doktorandovi dávám k úvaze, zda by v knižní verzi nebylo dobré uvést Polányiho epistemologii více do rozhovoru s vlastní epistemologií citovaných biblických autorů, nejen se omezit na ilustrativní funkci.

Práce rovněž potřebuje, aby ji zkontroloval češtinář, oponentem uvedené nedostatky jsou jenom příkladem typických nedostatků, nikoli jejich úplným výčtem.

Posudek vypracoval: Prof. Jaroslav Vokoun, Th.D.

V Českých Budějovicích 6.září 2018